Niet ver van Groningen staat de Piloersemaborg. Deze bijzondere borg ligt in een van de oudste cultuurlandschappen van Europa [foto: Albert Speelman].

De Piloersemaborg

Over boeren, edelen en soldaten in het Groninger terpengebied

tekst **FRED VOGELZANG**

Al in de vroege middeleeuwen waaide het verschijnsel klooster uit het Midden-Oosten naar Noord-Europa over. Mannen en vrouwen trokken zich terug uit de wereld om hun leven in dienst te stellen van God. Die kloosters werden, juist omdat men zich van de wereld afkeerde, vaak in woeste en verlaten streken gesticht. Zo ook het klooster bij het Groningse Aduard.

Een verlaten wierde

De geschiedenis van de Piloersemaborg, niet ver van Groningen, begint met de stichting van een klooster bij Aduard in 1192. Twaalf monniken vestigden zich toen op een verlaten wierde, de Adewerd, een kunstmatige verhoging in het kustgebied. De monniken behoorden tot de orde der Cisterciënzers, die zich vaak met ontginningen bezighielden. Vanuit daar werd het omringende land ingepolderd. Daarvoor werd ook het acht kilometer lange Aduarderdiep aangelegd. De abdij, waarvan de ziekenzaal nog steeds bestaat, beschikte ook over een aantal steenbakkerijen. Van die stenen zullen niet alleen de kloostergebouwen, maar ook een aantal boerderijen zijn gebouwd. Het grondbezit omvatte zo'n 6000 hectare toen aan het einde van de zestiende eeuw het klooster als gevolg van de Reformatie werd gesloten.

In het door de monniken van Aduard ontgonnen gebied lagen diverse eilandjes en verhogingen,

De ‘eerste steen’ gelegd in 1633 [foto: A.J. van der Wal, Beeldbank Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed].

waarop boerderijen stonden. Een van die boerderijen zou een voorganger van de Piloersemaborg kunnen zijn geweest. Op de plek van de huidige borg stond in ieder geval aan het begin van de zestiende eeuw een stenen boerderij. Opvallend is dat deze boerderij een grote zaal bezat, een kenmerk van een ‘weem’, een pastorie. Een van de zoons uit de familie Jensema, die in 1521 op deze plek woonde, was pastoor.

Boerenbedrijf

Een paar decennia later werd de gewezen pastorie gekocht door Johan de Mepsche, een Drentse edelman die fanatiek protestant was. Hij verbouwde de boerderij tot een echte borg, een edelmanshuis, zoals dat bij zijn adellijke status paste. Toen de katholieken Groningen weer heroverden, moest de protestantse Johan naar Duitsland vluchten. Hij overleed daar en het was zijn zoon, ook een Johan, die de door de Spanjaarden zwaar beschadigde borg erfde. Blijkbaar was de boel zo vernield, dat Johans broer, Frederik, de volgende eigenaar van de Piloersemaborg, besloot een geheel nieuw huis te laten bouwen. Omdat de familie De Mepsche liever elders woonde, werd de borg eerst verhuurd en daarna verkocht aan de boerenfamilie Bosch. Om het boerenbedrijf beter te kunnen uitoefenen, werden schuren bijgebouwd.

Heerlijke rechten

De Boschen boerden ruim een eeuw op de Groningse klei. Eind achttiende eeuw kwam het huis in handen van Cornelis Boelens. Ook hij was boer en werd in 1775 geboren in Den Ham. Als katholiek kon hij in de Republiek geen bestuursfuncties uitoefenen. Zijn vader was een aanhanger van de patriotten, een politieke beweging die het regime van de stadhouders wilden vervangen door een meer democratische regering. Toen met behulp van de Franse revolutionaire legers de stadhouder werd verjaagd, bood dat voor Cornelis kansen. Hij werd lid van de volksvertegenwoordiging om vervolgens burgemeester van Aduard te worden. De borg kocht hij van de familie van zijn vrouw. Cornelis bezat enige faam vanwege zijn grote boekencollectie. Zijn democratische idealen lijken

“De boel was zo vernield dat de volgende eigenaar een geheel nieuw huis liet bouwen”

De zuidgevel van de Piloersemaborg [foto: Albert Speelman]

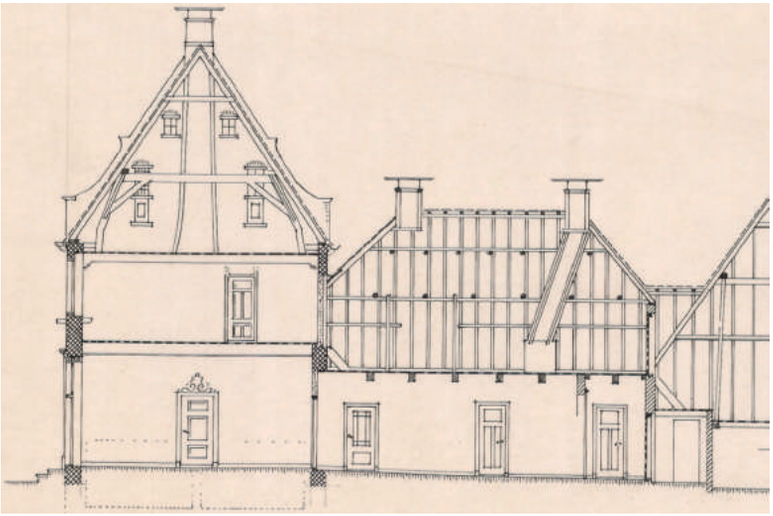

Detail van doorsnedetekening uit 1946 [tekening: H. van der Wal].

enige aristocratische neigingen niet in de weg gezeten te hebben. Cornelis poogde namelijk de oude heerlijke rechten te verkrijgen. Die waren deels afgeschaft onder de nieuwe leus van vrijheid, gelijkheid en broederschap. Toen dat niet lukte, verkocht hij de zaak aan Tonnis Wieringa. Over hoe die de borg kon betalen gaat een bijzonder verhaal.

Oorlogsbuit

De Fransen die de Republiek hadden bevrijd van de stadhouders, hadden hun land onder Napoleon tot een keizerrijk omgevormd. Nederland werd vervolgens ingelijfd. Toen de keizer in 1813 zijn ondergang tegemoet ging, vluchtten vele Franse soldaten, die hier waren gestationeerd, in paniek naar huis. Tonnis Wieringa werd, zo wordt verteld, gecharterd om hun oorlogsbuit te vervoeren. Omdat ze hals over kop vertrokken, kon Tonnis hun goud en zilver in een sloot kieperen. Nadat de rust was weergekeerd, haalde hij de schatten op zijn gemak weer boven water. Of dit waar is, zal altijd wel onbekend blijven. In ieder geval had Tonnis kapitaal genoeg om de borg flink te verbouwen. Er verrees een nieuw tussenhuis en de borg werd naar de nieuwste mode ingericht, met neoklassieke interieurs, nieuwe vensters en plafonds. In 1999 werd de borg in een stichting ondergebracht en uitgebreid gerestaureerd. Het is nu een erfgoedlogies en restaurant.

Over de auteur:
FRED VOGELZANG is onderzoeker bij de Nederlandse Kastelen Stichting (NKS).

Dag van het Kasteel

Op tweede pinksterdag, 24 mei 2021, is het weer Dag van het Kasteel. Het thema van deze 14de editie is *Wat? Water! De rol van water op kastelen en buitenplaatsen.* Op verschillende plekken in Nederland worden Waterwandelingen georganiseerd. Zo ook op de Piloersemaborg, waar water van grote invloed is geweest op het terpenlandschap. Tijdens de wandeling kun je voormalige bewoners ontmoeten die hun verhaal vertellen. Via de één kilometer lange ree wordt de bezoeker bij het kerkje Fransumer Wierde opgewacht door een monnik uit het oude klooster Aduard. Dit kerkje van Stichting Oude Groninger Kerken stamt uit de dertiende eeuw. De bezoeker die graag nog een stukje verder wandelt, loopt door naar het kerkje van Boer Harkema, waar een miniatuurreplica staat van de voormalige ziekenzaal van het klooster van Aduard en waar (mits corona het toestaat) een drankje genuttigd kan worden op het terras van de boer. De fanatieke wandelaar kan doorlopen naar de echte abdij van Aduard. Fietsliefhebbers kunnen een tocht maken naar het Wierdenlandmuseum in Ezinge, of een bezoekje brengen aan het 100 jaar oude Gemaal Waterwolf in het Reitdiep, het riviertje dat Groningen verbindt met de zee.

Meer informatie vind je op **www.dagvanhetkasteel.nl.** Hier kun je je vanaf maart opgeven voor de wandelingen. Wees er snel bij want er is een beperkt aantal plekken.

De Piloersemaborg omstreeks 1925 [foto: Groninger Archieven, F.G. Knol].